

А. А. Станкевіч (Беларусь, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны)

ЛЕКЦЫЯ Ў ВНУ: КАМУНІКАТЫЎНЫ КАНТАКТ І ЎМОВЫ ЯГО ДАСЯГНЕННЯ

Любое выказванне абумоўлена намерам перадаць неабходную інфармацыю, выразіць свае пачуцці або жаданне падзяліцца думкамі. Таму ў працэсе выступлення адбываецца абавязковае ўзаемадзеянне аратара з аўдыторыяй. Важнейшая задача лектара вну – абудзіць уласнае ўнутранае “я” студэнтаў у працэсе выступлення, устанавіць з імі кантакт.

Камунікатыўны кантакт – узаемаразуменне паміж лектарам і слухачамі ў працэсе выступлення. Камунікатыўны кантакт, заснаваны на рэалізацыі прынцыпу блізкасці да слухача, з’яўляецца важнай умовай дасягнення эфектыўнасці акадэмічнай лекцыі. Ён неабходны для пераканання студэнтаў, мэтанакіраванага ўздзеяння на іх волю і розум, пачуцці, закліку іх да пэўнага дзеяння і прыняцця рашэнняў.

Ёсць розныя віды камунікатыўнага кантакту: *інтэлектуальны кантакт* – адпаведнасць разумовых здольнасцей лектара ўзроўню развіцця студэнтаў; *псіхалагічны кантакт* – супадзенне душэўных перажыванняў, псіхічнага стану аратара і слухачоў; *эмацыянальны кантакт* – адпаведнасць пачуццёвага стану, сістэмы перажыванняў; *зрокавы кантакт* – уменне правільна накіраваць свой позірк, трымаць у полі зроку ўсю аўдыторыю; *галасавы кантакт* – выпрацоўка правільнага пасылу, палётнасці гуку, уменне накіроўваць свой голас разам з позіркам.

Камунікатыўны кантакт называюць таксама “пачуццём аўдыторыі”, якое праяўляецца ў тым, што ў лектара ўзнікае адчуванне жывога кантакту са слухачамі [1, с. 83]. Таму вельмі важна для ўстанаўлення камунікатыўнага кантакту ўлічваць асаблівасці аўдыторыі, перад якой прыходзіцца выступаць. А. П. Чэхаў у апавяданні “Скучная історыя” пісаў: “Хороший дирижёр, передавая мысль композитора, делает сразу двадцать дел: читает партитуру, машет палочкой, следит за певцом, делает движение то в сторону барабана, то валторны и проч. То же самое и я, когда читаю. Предо мною полтора лица, не похожих одно на другое, и триста глаз, глядящих мне прямо в лицо. Цель моя – победить эту многоголовую гидру. Если я каждую минуту, пока читаю, имею ясное представление о степени ее внимания и о силе разумения, то она в моей власти”.

На ўстанаўленне пэўнага і працяглага камунікатыўнага кантакту ў час выступлення ў значнай ступені ўплываюць асобасныя, маральныя якасці

лектара. Шчырасць, непасрэднасць, адкрытасць, сур’ёзнасць, сціпласць, адказнасць, выхаванасць аратара, а таксама яго неаб’якавасць да зместу паведамлення, эмацыянальнасць, пафаснасць выступлення дапамагаюць выклікаць сімпатыю студэнтаў і маюць выключна важнае значэнне для ўстанаўлення кантакту з імі. Адзінства слова і справы, прынцыповасць, эрудыцыя і кампетэнтнасць – важнейшыя маральнаэтычныя крытэрыі дзейнасці лектара, якія садзейнічаюць даверу слухачоў і ўстанаўленню з імі кантакту.

Устанаўленню і падтрымцы кантакту са слухачамі дапамагае таксама этыкет аратарскага маўлення, які ствараюць этыкетныя маўленчыя формы – формулы знаёмства, прывітання, развітання, звароту, падзякі за ўвагу. Камплементарная форма зносін паказвае добразычлівасць лектара, які з павагай ставіцца да аўдыторыі і абуджае ў яе пачуццё ўласнай годнасці. Прываблівае студэнтаў, выклікае іх сімпатыю і прыхільнасць усмешка на твары лектара.

Для ўстанаўлення камунікатыўнага кантакту са слухачамі ў пэўнай ступені важна і тое, як лектар умее трымацца перад аўдыторыяй. Як акцёр на сцэне, так і аратар павінен помніць, што ён – у цэнтры ўвагі, за ім сочаць, назіраюць, яго слухаюць. Таму лектару важна мець прыстойны знешні выгляд, чыстае і акуратнае адзенне, прычоску, адпаведныя сітуацыі зносін, спакойна і ўпэўнена трымацца перад аўдыторыяй, валодаць цвёрдым і рашучым голасам.

Лектар павінен імкнуцца быць энергічным, эмацыянальным чалавекам, актыўнай і дзейснай асобай, паколькі энергічны чалавек прыцягвае ўвагу і выклікае сімпатыю іншых людзей.

У працэсе выкладу матэрыялу і разважання, пераконваючы студэнтаў, выкладчыку не трэба катэгарычна навізваць сваю думку, неабходна пазбягаць тэндэнцыйных, безапеляцыйных выказванняў, ні ў якім разе не быць агрэсіўным.

Важным для сувязі лектара з аўдыторыяй з’яўляецца *візуальны кантакт*. Як сцвярджаюць псіхолагі, позірк у размове мае вялікае значэнне, паколькі каля 40 % энергіі чалавека перадаецца праз вочы. Уменне правільна накіраваць свой позірк мае вялікае значэнне для ўстанаўлення і падтрымкі камунікатыўнага кантакту. Нявопытны лектар часта пазбягае візуальнага кантакту са слухачамі, ён бянтэжыцца, пазірае ў акно, на столь, пад ногі, у прастору, у свае паперы і г. д., у выніку губляецца кантроль за аўдыторыяй, сувязь з ёю, слухачы страчваюць увагу і цікавасць да паведамлення. Таму мэтазгодна ўмоўна падзяліць аўдыторыю на некалькі сектараў і паступова пераводзіць свой позірк

з адной групы на другую, затрымліваючы свой позірк на слухачах і “чытаючы” па вачах іх рэакцыю. Так лектар будзе трымаць у полі зроку ўсю аўдыторыю.

Лектару рэкамендуецца таксама захоўваць *галасавы кантакт* – выпрацаваць правільны пасыл, палётнасць гуку, накіроўваць свой голас разам з позіркамі. Галасавы кантакт, які вызначае гучнасць голасу, залежыць ад памеру аўдыторыі і колькасці слухачоў. Эфектыўнаму галасавому кантакту спрыяе размоўны, натуральны характар выступлення, жывая размова са слухачамі. Таму не рэкамендуецца чытаць у час выступлення свае запісы. Трэба гаварыць са студэнтамі, пазіраючы ім у вочы.

Галоўны паказчык устанаўлення камунікатыўнага кантакту са студэнтамі – іх станоўчая рэакцыя на словы лектара (увага, “рабочая” цішыня, адабрэнне яго слоў, усмешкі, апладысменты і інш.). У такой сітуацыі выкладчык трымаецца ўпэўнена, звяртаецца да слухачоў з пытаннямі і прапановамі, чутка рэагуе на іх паводзіны, – “валодае” аўдыторыяй [2, с. 192].

Устанаўленню і падтрымцы кантакту садзейнічае таксама займальнасць выступлення і актывізацыя ўвагі слухачоў.

Для таго, каб зрабіць сваё выступленне цікавым і займальным, неабходна ў першую чаргу ўлічваць асобны фактар – адбіраць матэрыял, які б закранаў асабістыя інтарэсы студэнтаў, датычыўся іхняга “я”, узнімаў надзённыя праблемы, быў для іх цікавым [3, с. 29].

Немалаважнае значэнне для стварэння займальнасці выступлення мае выкарыстанне наглядных сродкаў. Як вядома, зрокавыя нервы ў 50 разоў таўсцейшыя за слыхавыя. Тое, што мы бачым, запамінаецца намнога хутчэй, чым тое, што мы чуем. Таму ў выступленні неабходна імкнуцца да нагляднасці выкладу, засваення праз канкрэтны вобраз. З гэтай мэтай можна выкарыстоўваць візуальныя дапаможныя сродкі: ілюстрацыі, малюнкi, фотаздымкі, прадметы, схемы, табліцы. Іх неабходна памаістэрску ўключаць у выступленне. Для дэманстрацыі пажадана выбраць найбольш дасканалыя, выразныя, яркія малюнкi, фотаздымкі, слайды. Папярэдне рэкамендуецца ўважліва прадумаць каментарый ілюстрацыйнага матэрыялу, занатаваўшы ключавыя словы да яго, склаўшы тэкст. Ён павінен быць немнагаслоўным, сціслым і дакладным, сінхронным паказу ілюстрацый; агучваць яго неабходна выразна, звяртаючыся да слухачоў, а не да экрана. Закончыўшы тлумачэнне, трэба выключыць тэхнічныя сродкі, каб не адцягваць увагу слухачоў.

Пры выкарыстанні ў працэсе выступлення тэхнічных сродкаў неабходна іх папярэдня падрыхтоўка, праверка і настройка. Тэхнічныя

збоі ў час лекцыі парушаюць камунікатыўны кантакт і псуюць уражанне ад выступлення.

Нагляднасць выступлення павышаюць таксама выяўленча-выразныя моўныя сродкі. Праілюструем іх на прыкладзе публіцыстычнага маўлення. У сістэме моўных сродкаў выяўленчай выразнасці, выкарыстоўваемых у працэсе выступлення з мэтай прыцягнуць і затрымаць увагу слухачоў, могуць быць аналогіі:

Марк Шагал, як і вялікія мастакі Адраджэння, паэт. Ён хацеў пакінуць слова, бо слова трывалейшае за палатно, няхай і вячнейшае ва ўспрыманні наступных пакаленняў палатно. Слова ідзе ў неба да бога, бо само слова ад Бога. Відаць, і Гамер пісаў палотны ці разьбярыў, але вечнасць захавала ў памяці сваёй толькі гамераўскае слова (Р. Барадулін); – вобразныя азначэнні:

Аж не верыцца, што доўгія гады за сямю замкамі былі схаваны палымая, набатная публіцыстыка К. Каліноўскага, поўная горычы і рэвалюцыйнага запалу паэзія Алеся Гаруна, па-народнаму мудрыя, глыбокія, надзённыя, быццам напісаныя сёння, многія творы Янкі Купалы, бліскучая едкая сатыра Андрэя Мрыя, лірычная, з густой, свежай моўнай тканінай проза Л. Калюгі (Б. Сачанка); – метафары і параўнанні:

Паэтка. Залатой аблачынкай праплыла яна (Я. Янішчыц – А. С.) па небе паэзіі беларускай. Прыплыла з Палесся, каб нагадаць пра гэты самой вечнасцю ахаваны край. Прыплыла з Ясельды (Р. Барадулін);

Год, які неўзабаве спадзе з календара вечнасці, напэўна, увойдзе ў гісторыю чалавецтва з многімі адметнымі назвамі. Ну, а для нас, беларусаў, як і для культурнай грамадскасці многіх іншых краін, гэта яшчэ і год Максіма Багдановіча (Н. Гілевіч);

– прытчы:

З першых свядомых хвілін жыцця маці самая прыгожая. Паспрабуйце малому сказаць што-небудзь благое на маму ягоную! Нездарма ёсць ушацкая прытча пра савянятка, што выпала з гнязда. Якіх толькі прыгожых птушак яму ні паказвалі, а ён паўтараў толькі адно: “Мая мама прыгажэйшая!”. І супакоіўся, калі ўрэшце прыляцела самая прыгожая для яго птушка – сава (Р. Барадулін); – трапныя выслоўі:

Францыск Скарына быў з тых, першых, хто, кажучы сучаснымі словамі, стварыў стартавую пляцоўку для рыўка Чалавецтва ў ягоную неабсяжную будучыню. Гэты беларус быў з тых, самых першых, што стварылі лепшых з нас такімі, якія мы ёсць (У. Караткевіч);

Хтосьці трапна сказаў – спрэчкі між маладымі і старымі часта нагадваюць спрэчкі між тымі, хто не нажыў розуму і хто з яго выжыў
(Б. Сачанка);

– сімвалы і алегорыі: *Гістарызм – абавязковая рыса нармальнага грамадскага быцця... Вобразна кажучы, чалавека можна параўнаць з птахам, адно крыло ў якога – мінулае, другое ж – будучыня. Калі паранена, калі бездапаможна абвісае адно крыло, дык не дзейнічае другое. Згубіўшы раўнавагу, мажлівасць арыентавацца ў часе і прасторы, такі птах не можа ўтрымацца ў палёце, раней або пазней падае ўніз – у паўсядзённасць і бездухоўнасць. Знікае пачуццё адказнасці за свае ўчынкі, узнікае імкненне перахітрыць гісторыю, абвесці гэтую мудрую настаўніцу вакол пальца дзеля вузкіх, прагматычных мэтай. Разам з гістарычным мысленнем знікае гістарычнае сумленне* (А. Мальдзіс); – цытаты, рэмінісцэнцыі, алюзіі:

Яшчэ Байран калісьці гаварыў, што чалавек павінен зрабіць для людскасці нешта большае, як пісаць вершы. Праўда, зрабіць “нешта большае” не заўсёды і не кожнаму ўдавалася (М. Танк);

Вось і спраўдзіліся прарочыя словы нашага любімага народнага песняра Янкі Купалы, якія ён сказаў яшчэ напярэдадні твайго светлага шляху: “Занімай, Беларусь маладая мая, Свой пачэсны пасад між народамі!” (П. Броўка);

Гаварыць, што будзе заўтра ці паслязаўтра, я асцерагаюся. Услед за У. Чэрчылем магу хіба паўтарыць яго словы: “Будучыня закрыта цемраю, і я не хачу раней часу акунацца ў гэтую цемру” (Б. Сачанка).

Для павышэння выразнасці можна рабіць у выступленні займальныя “інкрустацыі”, устаўкі-расказы пра цікавыя здарэнні ў жыцці вядомых людзей, пра незвычайныя факты і з’явы, малавядомыя рэчы. Гэта заўсёды прываблівае слухачоў, выклікае іх цікавасць і падтрымлівае ўвагу, тым самым павышае эфектыўнасць выступлення. А. П. Чэхаў у апавяданні “Скучная історыя” пісаў пра неабходнасць “ажыўлення” увагі слухачоў наступным чынам: “читаешь четверть, полчаса, и вот замечаешь, что студенты начинают поглядывать на потолок, на Петра Игнатьевича, один полезет за платком, другой сядет поудобнее, третий улыбнется своим мыслям... Это значит, что внимание утомлено. Нужно принять меры. Пользуясь первым удобным случаем, я говорю какой-нибудь каламбур. Все полтора лица широко улыбаются, глаза весело блестят, слышится недолго гул моря... Я тоже смеюсь. Внимание оживилось. Я могу продолжать”.

Пэўнае значэнне мае таксама знешняе, гукавое, акустыка-артыкуляцыйнае афармленне лекцыі – аратар павінен імкнуцца

выпрацаваць натуральную, некалькі афектаваную манеру выступлення з узорнай дыкцыяй, правільным лагічным націскам і паўзіраваннем, дынамічным тыпам маўлення, разнастайным тонам голасу, яркай тэмбральнай афарбоўкай, багатым інтанацыйным афармленнем.

Літаратура

1. Михальская, А. К. Основы риторики: мысль и слово: учеб. пособие / А. К. Михальская. – М.: Просвещение, 1996. – 416 с.
2. Леммерман, Хайнц. Уроки риторики и дебатов / пер. с нем. / Хайнц Леммерман. – М.: ООО Изд.-во «Уникум Пресс», 2002. – 336 с.
3. Сопер, Поль Л. Основы искусства речи / пер. с англ. С. Д. Чижовой / Поль Л. Сопер. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 471 с.